

Wkład autora można określić tu jako wyjątkowy, ponieważ zagadnienie godności ludzkiej stanowi przedmiot zainteresowania różnych dyscyplin naukowych, ale niestety w literaturze socjologicznej nie zajmuje jeszcze należnego miejsca. Stąd też Janusz Mariański, analizując tę niełatwą problematykę, zastosował w sposób konstruktywny kryteria instrumentu hermeneutycznego, zwłaszcza pod kątem hermeneutyki egzystencjalnej.

Konkludując, jego publikacja opisująca kategorię godności jako wartość stanowiącą fundament wychowania personalistycznego jest niebagatelnym wyzwaniem dla wszystkich biorących aktywny udział w życiu gospodarczym, zawodowym i politycznym, w warunkach nowoczesnych społeczeństw pluralistycznych i narastającego relatywizmu moralnego. Zachęcam wszystkich zainteresowanych do wnikliwej lektury.

*Cyprian Rogowski**

ORCID: 0000-0002-7382-2203

Vechta, Niemcy

Helena Słotwińska. *Pedagogiczny wymiar życia sakramentalnego. Studium z pedagogiki religii*. Lublin: Wydawnictwo KUL, 2019, ss. 316.

DOI: <http://dx.doi.org/10.12775/PCh.2020.027>

Recenzję rozpoczynam od przywołania dwóch faktów. Pierwszym jest opinia bpa koszalińsko-kołobrzeskiego Edwarda Dajczaka. Dostrzega on wiele słabości w Kościele katolickim w Polsce i wzywa do zmiany form duszpasterzowania, zanim nie będzie za późno. Na pytanie w jednym z wywiadów, jakie są najczęstsze powody odejścia młodych ludzi z Kościoła, odpowiedział: „Obawiam się, że sytuacja w domu rodzinnym i sposób, w jaki prowadzone jest duszpasterstwo, powoduje, że młodzi tak naprawdę wiary dla siebie nie odkrywają. W rodzinie, która nie daje doświadczenia Boga, dziecko nie może zobaczyć, że Bóg kształtuje życie najbliższych. Kościół zaś często przygotowanie sakramentalne zbyt zawęży do wyjaśniania pojęć i nauczania prawd wiary, zamiast zdecydowanie bardziej wykorzy-

* Ks. prof. zw. dr hab. Cyprian Rogowski, Institut für Katholische Theologie, Fakultät III – Geistes- und Kulturwissenschaften; Uniwersytet Vechta; e-mail: cyprian.rogowski@uni-vechta.de.

stać ten czas na wprowadzenie młodego człowieka w doświadczanie Boga. Dzieje się tak od przygotowania do I Komunii Świętej po bierzmowanie, które dla młodego człowieka jest często trudnym przeżyciem, ponieważ wiąże się ono z realizacją całej listy stawianych mu zadań i zobowiązań. Błędem jest też zakładanie, że doświadczenie Boga dokonuje się w większości rodzin, a duszpasterze w Kościele mają je tylko pogłębić. Co tu pogłębiać, skoro tak wielu młodych ludzi nie ma żadnej relacji z Panem Bogiem?”.

Drugi fakt dotyczy wyników badań socjologicznych zrealizowanych w wybranych diecezjach polskich. W trakcie tych badań w 12 diecezjach badacze postawili pytanie dotyczące znajomości siedmiu sakramentów świętych (poprawna lub błędna znajomość). Znajomością nazw wszystkich sakramentów i ich liczby katolicy w poszczególnych diecezjach wykazywali się w zróżnicowany sposób. Według wskaźnika zbiorczego najniższą znajomość sakramentów odnotowano w diecezji szczecińsko-kamieńskiej (58,6%), najwyższą zaś w diecezji tarnowskiej (87,4%). Wyniki te byłyby jeszcze znacznie niższe, gdyby indagowano katolików polskich o wyjaśnienia treściowe dotyczące sakramentów świętych.

Przytoczone dwa fakty dowodzą, jak ważną jest problematyka rozumienia sakramentów przez wiernych Kościoła katolickiego. W tym kontekście należy z pełną aprobatą przyjąć propozycję książki prof. dr. hab. Heleny Słotwińskiej z Katolickiego Uniwersytetu Katolickiego Jana Pawła II, dotyczącej pedagogicznego wymiaru życia sakramentalnego. Wejście we wspólnotę i jej życie jest związane zawsze z celebracją wielu znaków i obrzędów. Wiara przejawia się w sakramentach Kościoła jako znakach liturgicznych. Podkreślić należy, że udzielanie sakramentów św. bez mocnego fundamentu katechetycznego o nich pozbawia je właściwej im skuteczności. Poza dyskusją jest stan niewystarczającego rozumienia sprawowanych sakramentów, które zawierają o wiele więcej treści, niż człowiek jest w stanie pojąć i rzeczywiście pojmuje.

Problematyka życia sakramentalnego nie jest zbyt często podejmowana w pedagogice religii. Dowodem jest m.in. i to, że w *Leksykonie teologii pastoralnej* (Lublin, 2006) i *Leksykonie pedagogiki religii* (Warszawa, 2007) nie ma takiego hasła. Przypuszczam, że opracowanie Heleny Słotwińskiej na temat pedagogicznego wymiaru życia sakramentalnego jest pierwszym tego typu opracowaniem, niemającym – prawdopodobnie – zbyt wielu odpowiedników w literaturze europejskiej. Całość tego opracowania składa się z czterech rozdziałów: rozdział I – „Pedagogika religii a teologia”; rozdział II – „Pedagogia sakramentów wtajemniczenia chrześcijańskiego”; rozdział III – „Pedagogia sakramentów uzdrowienia”; rozdział IV – „Pedagogia

sakramentów w służbie komunii” (lepiej byłoby – wspólnoty). Rozdziały II–IV mają tę samą strukturę metodologiczną. Najpierw Autorka objaśnia pedagogię danego sakramentu, następnie pedagogiczny wymiar sakramentu w oparciu na tekstach biblijnych i liturgicznych, obrzędach, znakach i symbolach, w końcu przedstawia pedagogiczny wymiar danego sakramentu.

Ważną rolę odgrywa w całej pracy rozdział I, ukazujący relację między teologią i pedagogiką religii, który do pewnego stopnia legitymizuje rozważania w rozdziałach II–IV. Pedagogika religii – w ujęciu prof. Słotwińskiej – jest dyscypliną pedagogiczną i teologiczną zarazem, dyscypliną poniekąd o podwójnej wartości. Pedagogika religii ukierunkowana na sakramenty święte jest zobowiązana – z konieczności – do odwoływania się do teologii, by wykorzystując teksty biblijne i liturgiczne, obrzędy, znaki i symbole, wydobyć podstawowe prawdy o sakramentach i przedstawić je w języku zrozumiałym dla współczesnego człowieka. Stanowi to fundament dla opracowania różnych zagadnień zarówno z obszarów życia społecznego, jak i dotyczących poszczególnych osób.

Zebrany materiał źródłowy jest imponujący (1025 przypisów) i obejmuje oprócz Biblii nauczanie Papieży i Episkopatu Polski, także szeroko ujętą literaturę przedmiotu z zakresu biblistyki, patrystyki, wychowania i nauczania, pedagogiki religii, katechetyki, a także częściowo psychologii i socjologii religii. Rozważania dotyczące wzajemnych relacji pedagogiki i teologii wskazały na potrzebę pogłębienia wiedzy o tych związkach, z położeniem akcentu na pedagogiczny wymiar sakramentów, w świetle tej ważnej dziedziny teologicznej, jaką jest sakramentologia. Teologię łączy z pedagogiką religii wzajemna otwartość na obrzędy, symbole i znaki.

Z wykorzystaniem tekstów biblijnych i liturgicznych, obrzędów, znaków i symboli zostały wyprowadzone lub tylko zaakcentowane bardzo ważne prawdy mówiące o poszczególnych sakramentach. Na przykład prawdy o sakramencie chrztu wskazują na obecność Boga w Trójcy Jedynego podczas sprawowania chrztu, pouczają o istocie tego sakramentu, o znaczeniu chrztu dla wspólnoty parafialnej i dla tych, którzy go przyjmują, oraz dla ich rodzin, o obowiązkach ochrzczonych, ich rodziców i chrzestnych. Rozważania teologiczno-pedagogiczne kończą się ważnymi rekomendacjami duszpastersko-wychowawczymi. Ten tok wykładu dotyczy wszystkich siedmiu sakramentów.

Pedagogika religii zajmująca się wychowaniem prezentuje trwałe podstawy dla realizacji zadań wychowawczych, szczególnie w zakresie wychowania prospołecznego i do życia małżeńsko-rodzinnego, a także dla programu pedagogicznego kształtującego wrażliwość na cierpienie innych ludzi.

Pozwala ona współczesnemu człowiekowi, który utracił „wymiar głębi”, poprzez formację symboliczną przywrócić zrozumienie prawd Bożych w świadomości ludzi wierzących, m.in. poprzez kształtowanie w nich podstawowych pojęć religijnych (dostrzeganie, osądzanie i działanie).

W rozdziałach II–IV zostały omówione wszystkie sakramenty Kościoła katolickiego według ich teologicznego podziału na: a) sakramenty wtajemniczenia chrześcijańskiego (chrzest, bierzmowanie, Eucharystia); b) sakramenty uzdrowienia (pokuta i pojednanie, namaszczenie chorych); c) sakramenty w służbie komunii (sakrament święceń i sakrament małżeństwa). Ukazana została pedagogia każdego sakramentu: podstawy biblijne, obrzędy, znaki i symbole oraz pedagogiczny wymiar sakramentów w oparciu na tekstach biblijnych i liturgicznych, obrzędach, znakach i symbolach. Strona zewnętrzna sakramentów (obrzędy) sprawia, że przyjmuje ona wymiar pedagogiczny, ponieważ pouczają one o tym, co dokonuje się w głębi człowieka, w jego życiu duchowym.

Ostatnie części każdego z rozdziałów II–IV są niezwykle istotne z pedagogicznego punktu widzenia. Wydaje się nawet, że mogłyby być nieco bardziej rozbudowane, zwłaszcza wtedy, gdyby zostały uwzględnione w szerszym zakresie doświadczenia duchowe tych, którzy te sakramenty przyjmują. Sugeruje to sama Autorka w „Zakończeniu” książki, proponując w pedagogice sakramentalnej wykorzystanie osiągnięć takich dyscyplin naukowych jak socjologia i psychologia religii. Niemniej i w obecnej formie rekomendacje pedagogiczne są niezwykle interesujące i ważne, zarówno z naukowego, jak i duszpasterskiego punktu widzenia (katecheza sakramentalna prowadzona we wspólnotach parafialnych, poza szkolnym nauczaniem religii).

Należy z ostrożnością i troskliwie rozwijać takie formy sprawowania obrzędów sakramentalnych, które będą odpowiadać aktualnym doświadczeniom życiowym, jak również doświadczeniu wiary członków Kościoła. Przepowiadanie i kształcenie sakramentalne odnosi się do katechezy, która w swojej istocie jest złączona z liturgiczną i sakramentalną działalnością, w sakramentach bowiem obecny jest Jezus Chrystus, przemieniający człowieka wewnątrz i zewnątrz. Z recenzowanej książki wynika uzasadniony wniosek, że pedagogika religii powinna konsekwentnie uwzględniać zasadę korelacji, tj. łączyć doświadczenia ludzkie z Objawieniem Bożym. Łączenie tych dwóch elementów ma nie tylko znaczenie teoretyczne, ale przede wszystkim jest nieodzowne w praktyce pedagogiczno-religijnej. Dydaktyka korelacji powinna być rozumiana jako korelacyjna dydaktyka symboliczna. Za bezpośrednie kształcenie sakramentalne odpowiedzialne są parafie, wspólnoty i ruchy religijne, stowarzyszenia katolickie, ale i rodzice oraz

osoby pracujące z młodzieżą czy prowadzące katechezę dorosłych. Chodzi przede wszystkim o uwrażliwienie na święte znaki i symbole oraz o ich rolę w formacji liturgicznej, w tym i formacji sakramentalnej.

Opracowanie przedstawione przez prof. Helenę Słotwińską przekonuje – przynajmniej pośrednio – jak ważna i potrzebna jest pedagogika religii w naukowej refleksji o Bogu i w działalności pastoralnej Kościoła oraz w jego podstawowych strukturach, tj. w parafiach. Dobrze, że Autorka nie posługuje się anachronicznym określeniem „pedagogika religijna”, stosowanym jeszcze przez niektórych przedstawicieli pedagogiki religii w naszym kraju. W swoich rozważaniach prowadzi czytelnika do zrozumienia rzeczywistości teologicznej i rzeczywistości ludzkiej. O Bogu można mówić w sposób dostępny dla człowieka poprzez skomplikowany system znaków i symboli oraz symbolizowanej przez nie rzeczywistości.

Po opublikowaniu wielu prac prof. Heleny Słotwińskiej oraz kilku innych badaczy (m.in. ks. prof. Cypriana Rogowskiego) nastąpiła w Polsce (wreszcie) legitymizacja statusu pedagogiki religii jako nauki, która dostrzega w szkolnym nauczaniu religii, w katechezie parafialnej, w pozaszkolnym doksztalcaniu młodzieży i dorosłych, w nauczaniu początkowym, w pedagogice wczesnoszkolnej, oraz w świecie mediów, pole działania i refleksji naukowej. Nauczanie religii i katecheza nie stoją ze sobą w sprzeczności, mają one wiele punktów stycznych, ale też nie mogą być utożsamiane.

W sumie recenzowane studium pedagogiczno-religijne jest bardzo potrzebne w polskiej literaturze teologicznej i pedagogicznej, jest bogate w tezy i hipotezy, a także materiały do dalszych przemyśleń i badań. Książka zachęca i przynagla do bardziej jeszcze intensywnego rozwijania w Polsce pedagogiki religii w odniesieniu od różnych problemów teologicznych i pedagogicznych. Będzie ona również ważna w poszukiwaniu skutecznych sposobów docierania do współczesnego człowieka z przesłaniem ewangelicznym. Nie chodzi przecież tylko o przekazywanie wiedzy, ale o wielopłaszczyznowe spojrzenie na problematykę przekazu wiary. Wielopłaszczyznowość katechezy obejmuje osobowościowy, kulturowy i społeczny rozwój człowieka, zmiany w mentalności i postawach tak wobec świata, jak też wobec Kościoła. Książka *Pedagogiczny wymiar życia sakramentalnego. Studium z pedagogiki religii* będzie tu bardzo dobrym przewodnikiem.

Janusz Mariański*

ORCID: 0000-0002-0620-8000

Lublin, Polska

* Ks. prof. dr hab. Janusz Mariański, emerytowany profesor Katolickiego Uniwersytetu